Универзитет у Београду, Филозофски факултет -
Одељење за социологију, Београд

DOI 10.5937/kultura1338320R

УДК 316.324.8:316.774

327:172.4

32.019.51:316.774

прегледни рад

МЕДИЈИ – АРТИЉЕРИЈА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

КАКО ЖИВЕТИ У ТОТАЛИТАРНОЈ КУЛТУРИ КОЈА ДЕЛУЈЕ КАО ПРОИЗВОДЊА ПОКОРНОСТИ

Сажетак: Глобализација светске економије и успостављање глобалног друштва донело је у историји незапамћен јаз између богатих и сиромашних. Ова диспропорција чини касни капитализам изузетно нестабилним и постаје разлогом могућих великих друштвених промена. Глобални западни медији су у првој линији одбране тако успостављеног новог светског поретка. Медијска индустрија је део робусне пропагандне машинерије која производи оправдање за стање, али учествују у припремама ратова и вођењу војних операција против оних, било где у свету, који угрожавају *status quo*.

Кључне речи: касни капитализам, спектакл, експерти, терористи, *real-time news*, тоталитаризам

I

„Век је започео Золиним ‘Оптужујем’ које је у име правде и слободе, на ступцима листа ‘Орор’ (L’ Aurore) прозвало јавност. Завршава се лажним масовним гробницама у Темишвару и видео играма у Заливу“¹. Између та два глобална крајпуташа прошла су два светска рата, две послератне обнове и два планетарне кампање да „рата више никад не буде“

1 Бал Ф., *Моћ медија*, Београд 1997, стр. 65.

и небројено заклињања да ћемо, коначно, да „изградимо хуман свет“.

У стварности смо све даље били од Золе, а крикови као онај Камијев 1945: „Глад за новцем и равнодушност према племенитим стварима учинили су да је Француска (читај – свет, С.Р.) имала штампу којој је, уз ретке изузетке, једини циљ био да ојача моћ неколицине и једина намера да обесцени одважност осталих”² све су се слабије чули. Такви покушаји су похрањени у прашњавим књигама по полумрачним библиотекама, а њихов напор у данашњем западњачком друштву изгледа као бајка из децјих сликовница, за коју сви „знају“ да је плод надреалне маште.

А чувена сцена „масовних гробница“ био је заједнички рад великих организација, чија дела нису за бајке.³ Конкретно, ту су се као директни извршиоци нашли *ЦИА* и *Си-ен-ен*: *ЦИА* режисери су убрзавали гласине о масовним гробницама у Темишвару у којима је било „око 4.500 тела, масакрираних од стране тајне полиције за само три дана“; тако се појавила „слика непознатог човека који плаче над телима своје мајке и свог детета“ у првом плану, а иза њега уредно поређана „колона“ лешева⁴. После ће се испоставити да човек који плаче и мртва жена нису родитељи мртвог детета, да сликани лешеве нису „жртве диктаторског режима“, да је мајка умрла од цирозе јетре, а дете од неизлечиве децје болести. Све то није било препрека да се смишљена превара хитно стави у телевизијске *Breaking News Си-ен-ен* и јави свету као несумњива истина.

За потребе великог глобалног спектакла тог децембра 1989. у дигитални мурал разапет изнад планете „убачена“ је и – Велика потеря за диктатором Чаушескуом и злом вештицом Еленом. Кад ипак стижемо до завршне сцене „суђења“, видимо да режисери „нису од овога света“, јер спектакл остављају без великих завршних сцена. Тек двоје препаднутих старијих људи и тужиоци из сенке који, како је записао на интернету анонимни циник, „изговарају овештале фразе сачињене од речи за које је *Paul Valery* говорио да имају већу цену него смисао: геноцид, демократија, слобода“. Наравно, они који ислеђују су скривени, „ноћ не зна дан шта носи“, али као што то у оваквом глобализованом и ослобођеном

2 Ками А., *Морал и политика*, Београд 2004, стр. 45.

3 Бал Ф., *Моћ медија*, Клио, Београд 1997; Ewen S., *Pr! A social history of Spin*, New York 1967. Галбрајт Ј. К., *Нова индустријска држава*, Загреб 1970.

4 *Timisoare Massacre*, Iconic Photos, 30. avgust 2010, www.iconicphotos.wordpress.com/2010/08/30/timisoare-massacre/

моралних обзира свету, по правилу, бива, понесен искушењем славе, један од иследника доцније ће продати видео-касету 'суђења', на којој се појављују и лица оних који су играли судије *Eleni* и *Nikolaev*⁵. И док се велика медијска потеря, коју је страсно и са примереном мржњом пратио читав „цивилизовани свет“, окончаваала приказивањем изрешетаних тела и отрежњујућих флека крви по мусавом снегу, још су само локални доносиоци демократије и „братство интернационалних усређитеља“ по инерцији настављали да на мртве „звери“ додају „компромитујући материјал“ који је постајао све баналнији.

Испоставиће се, да је то било и једино што су они намеравали да дају народу „са Полупериферија“ (како би у глобализованом свету ситуирао европски Исток Имануел Волерстин). Све што су отворених срца дочекивани победници били спремни да дарују, били су демократски симболи и имагинација слободе. Глобални медији су у том процесу део фаланге која је устројена да би чувала и повећавала транснационално царство, у коме „најбогатијих 358 људи на свету поседује једнако богатство као и 45% светске популације, или 2,3 милијарде људи. Још шокантнија од ове је чињеница да прва три светска милијардера по богатству поседују богатство једнако здруженом богатству свих најнеразвијенијих земаља света, у којима живи 600 милиона људи. Ова статистика означава огроман одлив богатства и ресурса из сиромашних земаља у богате, и од сиромашних богатим појединцима“⁶. Одлив богатства и ресурса, што је основни циљ читавог процеса, учиниће да демократија експортирана на европски Исток дуго неће бити мање мусава и мање суморна од сцене крвавог снежног дворишта у дракулијанској недођији.

II

Та 1989. показаће сву беду „идустије свести“ и једносмерност производних погона хипертрофиране медијске продукције. Док је Запад хистерично славио победу над комунизмом, пажљивијим посматрачима⁷ постајало је јасно да се Марксова дијагноза из 1848. још једном историјски валоризовала. „Гдје год да је дошла на власт, буржоазија... није оставила између човјека и човјека никаву другу везу осим

5 Више у: Стошић А., *Nicolae i Elena Ceausescu: 20 година од револуције*, 2009, стр. 45.

6 Хикел Ц., Златна греда, у: *Кратка историја неолиберализма (и како би се иста могла исправити)*, Нови Сад 2012.

7 Међу којима су свакако Хобсбаум, 2002; Валерштајн, 2005; Греј, 2011. и други.

голог интереса, осим безосјећајног ‘плаћања у готову’... Она је лично достојанство растворила у прометној вриједности и *на мјесто безбројних повељама признатих и извојеваних слобода ставила једну бесавјесну слободу трговине*... Буржоазија је са свих дотадашњих *достојанствених професија*, на које се гледало са страхопоштовањем, скинула светачку ауреолу. Она је љекара, правника, свећеника, пјесника и учењака претворила у своје плаћене најамне раднике.“⁸

Док се те 1989. карневалски славио „коначни тријумф либерализма као идеологије“ повеље о слободи, славне декларације и слободарски чиновници служили су да прикривају тријумф „голог интереса“, али су – то више и није исторјска иронија - и од самог „победника“ прикриле да је „то потпуно погрешно опажање стварности. Сасвим супротно од тога, ти исти догађаји чак *више* обележавају колапс либерализма и наш дефинитивни улазак у свет после либерализма“⁹. Медији су у тој историјској ситуацији дали немерљив допринос „потпуно погрешног опажања стварности“, а кад би стари Маркс поново наводио списак „достојанствених професија“ које су остале без ореола и претвориле се у „плаћене најамне раднике“, онда више не би могао да избегне – новинаре.

У антикомунистичкој хистерији Центра 1989. набилдовани „слободни медији“ су кумовали и великим историјским грешкама које ће западну цивилизацију коштати далекосежних стратешких промашаја. Тако је потпуно потцењен значај разрешења кинеског унутрашњег сукоба који се у јавности видео као протест студената на Тјенанмену. Самоуверена пропаганда је тај догађај паковала као масакр. Безброј пута је емитована слика: студент у белој кошуљи и са завежљајем у руци стоји на сабласно пустом тргу испред пет тенкова... И није се остављало места сумњи да су се гусенице следећег момента подмазивале крвљу невиних који су умирали „за демократију“.

Две деценије касније, „Викиликс“ ће објавити тајне извештаје америчке амбасаде у Пекингу из јуна 1989. „Дипломатске депеше... показују да током протеста на Тргу Тјенанмен... кинески војници нису пуцали на демонстранте, што делимично потврђује верзију догађаја кинеских власти, пише британски лист *Дејли Телеграф*“ (РТС, 2011). Конкретно: „На самом Тјенанмену био је чилеански дипломата који је америчким колегама помагао као очевидац последњих часова продемократског покрета. ‘Он је посматрао како

8 Маркс К. и Енгелс Ф., *Комунистички манифест*, Београд 1945., стр. 31-32.

9 Валерштај И., *После либерализма*, Београд 2005, стр. 9.

војска улази на трг и није видео никакво масовно пуцање... Он је рекао да је већина војника који су ушли на трг заправо наоружана само опремом за разбијање демонстрација – пендрецима и дрвеним палицама; њих су подржавали наоружани војници, наводи се у депеши из јула 1989. године.“

Дејли Телеграф је објавио „да је последњи дописник Би-Би-Сија из Пекинга Џејмс Мајлс (James Miles) 2009. признао да је ‘пренео погрешан утисак’ и да ‘није било масакра на Тјенанмену’. ‘Демонстрантима који су још били на Тргу кад је војска стигла допуштено је да оду после преговора. Није било масакра на Тјенанмену, али је било масакара у Пекингу’, рекао је Мајлс“. И поводом годишњице „масакра“ 2009, објављивано је - *There Was No ‘Tiananmen Square Massacre’*, што је наслов „покајничке“ исповести Си-Би-Есовог (CBS News) извештача „с лица места“ Ричарда Рота (Richard Roth). Западна самообмана коштаће их превиђања потенцијала Кине.

Међутим, Полупериферија ће тек осетити терор медијско-пропагандне индустрије. Произвођачи „истине“ (Би-Би-Си, Дојче веле и друге пропагандни медији западних држава) основаће *ad hoc* школе новинарства, обуке, модернизације програма, хармонизацију демократске транзиције и локалних медија; државне и приватне фондације ће учитељски утицати на ревизије програма образовања новинара и медијских делатника, а у процесу приватизације западни капитал подржан владиним програмима покуповаће профитабилна и потенцијална медијска предузећа а све што се не буде уклапало у модел покорављања „ослобођеног Истока“ биће гурнуто у страну.¹⁰ Локалном становништву ће се то објашњавати „неуспелом приватизацијом“.

Светионици „слободног информисања“ ће организовати хиљаде прозаичних курсева за „новинаре у демократским променама“; културно-обавештајне екипе „школа новинарства“ Би-Би-Сија „реформисаће“ десетине националних јавних сервиса; тако ће пропагандно-обавештајна компонената која је у новинарству била прикривени сегмент, превладати само новинарство¹¹. Као што је Запад на колонијализованим просторима бившег комунистичког блока „реформисао“ тајне службе, демонтирао „црвене“ војске, профилисао полиције и универзитете, тако су и медијски системи – постали њихови теледириговани пропагандни погони.

10 Види у: Рељић С., *Одумирање слободних медија*, Београд 2011, стр.121-135.

11 Маршал Т., *Игра сенки*, Београд 2002.

III

У чувеном „рушењу Берлинског зида“, главни амалгам није био лаж као Темишвар и Тијенанмен, али претварање једне у крајњој линији оперете у „спектакл ослобођења без граница“ (окончано 13. јуна 1990.) симболизоваће сву лапидарност историје која је сејана из „демократског света“. И тим пројектованим одушевљењем Запад ће прекривати знаке сопствене дубоке кризе.

Технике рада глобализоване медијске индустрије ће се унапређивати и технолошки и методолошки. За рат у Ираку, на пример, Пентагон је регрутовао чету „војних експерата“, за јавност „независних“, а који су у операцији део специјалних пропагандних јединица. А кад је по обављеном послу дошло на ред ритуално јавно прање – „образ“ важних и потребних и за будуће операције „независних медија“ – експерти су приказани као једнократно употребљени плаћеници.

„Њујорк тајмс“ (20. април 2008.) није жалио простора да објави праву истину под насловом: „Машина вести – Позади на војних аналитичара: скривена рука Пентагона“ (*Message Machine – Behind Military Analysts, the Pentagon's Hidden Hand*, by David Barstow). Одједном из „океана истине“ који је окруживао рат у Ираку на површину избијају „оркестрација“, „трансформација аналитичара у тројанског коња у медијима“, а то се сазнаје кад је до праведног „Тајмса“ изненада „исцурело 8.000 страна и-мејл порука, транскрипта и записа.“¹² Типично амерички. Увек „процури“ – кад је посао обављен. И онда се оно што више нема употребну вредност ампутира „на демократски начин“ и постаје коломаст за подмазивање механизма који остаје да ради даље.

„На почетку 2002, у потаји је спреман детаљан план за могућу инвазију на Ирак... Већина Американаца, показивала су истраживања, није била за увлачење земље у рат без јасне везе са нападом 11. септембра. Пентагон и Бела кућа су веровали да би војни аналитичари могли одиграти кључну улогу“, објашњава „Њујорк тајмс“. „Тим за преокрет“ је била, у плаћеничку војску, регрутована чета од „75 пензионисаних официра... Највећи контингент је повезан са *Фокс њуз*ом, па са *Ен-би-си* и *Си-ен-ен*, а онда и са осталим мрежама које имају 24-часовни програм. Аналитичари су такође прикључени *Си-би-си* и *Еј-би-си*... неки су гостовали у радио-програмима, али су и писали *op-ed* коментаре у новинама, давали изјаве за магazine, веб-сајтове и новине“. Најмање

12 Barstow D., *Message Machine – Behind Military Analysts, the Pentagon's Hidden Hand*, *New York Times*, 2008.

девет њих је писало и за „Њујорк тајмс“, скрушено је признао дневник који се сматра најугледнијим у данашњем свету. „Ујесен и у зиму, како се ближила инвазија, Пентагон је аналитичаре усмерио на наглашавање опасности која прети из Ирака. Главна чињеница биће претворена у општеприсутну мантру: Ирак поседује хемијско и биолошко оружје, развијао је нуклеарно оружје, а све то једног дана може доћи у руке Ал Каиде; инвазија би морала бити брз и јефтин ‘рат за ослобођење’.“ И у септембру, по плану, све је било спремно. Аналитичари су већ имали „поверљиве“ (како се зову *проверене*) информације, а „са господином Рамсфелдом (државни секретар за одбрану САД) већ су се срели 18 пута, али то је био тек почетак“¹³.

У том мутљагу од нафтног бизниса, војно-индустријског комплекса, државних послова, војних операција, политичких интереса, ствара се паралелни систем информисања тако што Пентагон плаћа стотине хиљада долара приватној фирми *Omnitec Solutions*, да „храни“ аналитичаре и медије - од чувеног шоуа „*The O’Rally Factor* до интервјуа за *Dejli inter lejk* у Монтани са тиражом од 20 хиљада примерака“. Принципом осмозе се из доминатних америчких медија исте лажи шире на све четири стране света. Накнадном анализом *Omnitec Solutions* извештаја, сазнаје се да аналитичари добијају јасне и недвосмислене поруке и да оне постају *вести*. Једног дана „господин Рамсфелд је написао меморандум усмеравајући групно интересовање на главне тачке. Две су биле подвучене:

‘Усмерите се на глобални рат против терора – не само Ирак. Шири рат – дуги рат.’

‘Повежите Ирак и Иран. Иран је преокупација. Ако паднемо у Ираку или Авганистану то може помоћи Ирану’.¹⁴

Тако то раде „независни медији“. Тако се праве дубокоумне анализе и фер и независне процене. Промишљено, плански, патриотски. Никога у великим кампањама не занима чињеница да то америчка држава ради још од отимања Кубе од Шпанаца, крајем XIX века. Кад се мир више није могао толерисати, 15. фебруара 1898. амерички војни брод „Мејн“ који је био укотвљен у хаванској луци – експлодирао је! То ће се после испоставити као „амерички специјалитет“ - од „Мејна“ до Рачка, лажне приче о Садамовом оружју,

13 Barstow D., Message Machine – Behind Military Analysts, the Penatgon’s Hidden Hand, *New York Times*, April 20, 2008.

14 Исто.

разарања Либије, али сваки пут ојачане новом технолошком подршком и све неумеренијим цинизмом. Те 1889. то није могло без описа „ноћи без месечине“ у којој одјекне страшна експлозија. До јутра је брод потонуо... Из воде је вирио само део олупине. Шпанци су одмах саопштили да они с тим немају никакве везе и понудили – независну судску истрагу. И ко не зна „случај Мејн“, данас зна да су америчке власти одмах одбиле независну истрагу, а америчке новине истог трена без задршке започеле кампању о „деловању тајних непријатељски паклених машина“. Њима је све толико очигледно да се сви докази, питања, чињенице одбацују као смрдљив сир. И ускоро се тај чин над читавом Америком – у новинама, на улицама, у холовима Конгреса претвара у ратни поклич: „Не заборавите Мејн!“ И решење се сублимира у ништа дужи слоган: „Шпанце у пакао!“

После спаљивања ирачке земље 2003. и отпремања Садама Хусеина у пакао, портпарол „Фокс њуза“ је рекао, новинару „Њујорк тајмса“ да се раскринкају лажљиви аналитичари, да његови „шефови компаније ‘одбијају да буду део’ овог текста“. Јасно. И чему? Али „либералнији“ *Си-ен-ен* неће пропустити прилику да напомене како они „готово три године нису били свесни да је један од њихових главних аналитичара, генерал Маркс, био дубоко уплетен у послове с Владом, укључујући и послове везане за Ирак“.

Кад је *Си-ен-ен* унајмио пензионисаног генерала Џејмса Маркса 2004. он је имао руководећу улогу у *McNeil Technologies* у вођењу војних и обавештајних послова. Иако би *Си-ен-ен*, без сваке сумње сазнао за овакав уговор неке руске, грчке или кинеске телевизије и извргао га општем јавном руглу, ово му је на неки чудан начин „промакло“. Како ? „Нисмо мистер Марксу онда поставили питања која је требало да поставимо“, објаснио је *Си-ен-ен* у писменом саопштењу.¹⁵ А генерал Маркс се искрено изненадио, јер ништа у вези њега није била никава тајна. Напротив. Он је за своју фирму „интензивно радио на реализацији уговора од 4,6 милијарди долара за ангажовање на хиљаде преводилаца за Сједињене Државе у Ираку“. Али кад је дошао тренутак растанка 2007. *Си-ен-ен* није часио ни часа. „Увидели смо колико су његови послови широки и одлучили од тог времена да треба да прекинемо наше односе с њим, саопштио је *Си-ен-ен* ” (Барстоу, 2008). Ништа лично. Посао је посао.

15 Исто.

IV

Касни капитализам - који у себи носи до крајњих граница заоштрeну Марксову још 1848. уочену законитост да капитал сваки успон завршава дубљим и погибeљнијим падом - друштво је нарушеног имунитета који се више не може витализовати технолошким прогресом. Напротив, подижући технологију, оно се систематски самоугрожава. Парадоксално, шири фронт самоуништења. “После земље, мора, ваздуха и свемира, *информација* постаје пета димензија рата”, констатује Зоран Јевтовић у разматрању о “масмедијском преображају теоризма у глобалном поретку”. Међутим, као што друштво које је унапређивало средства и оружја да би колонизовали народе, територије и богатства, ризикује да постане жртва својих преображених колонија - које су усвојиле иста технолошка знања, а билошки су доминантне - тако и информативна средства (масовни медији као оружје латентног тоталног специјалног рата) постају средства терора над “белим човеком”, а колонијама намењени “слатки отров” има трансгранични ток. “Амнезија и анестезија јавности, која се вештим медијским триковима и подвалама усађује у свест аудиторијума, након краћег времена враћају се креаторима са бумеранг дејством.”¹⁶

Цивилизација слике и симбола, што је постао модерни Запад, нападнута је баш у Ахилову пету, што су *терористи* као једини могућ одговор у систему без реалне опозиције, научили управо из западњачке рационалне суровости. Терористима недостаје западњачко лицемерје, али питање је колико би оно било функционално у постојећем систему и успостављеним токовима. А “крв и смрт најбоље подижу тираже и рејтинге, због чега тероризам постаје масмедијски спектакл који вас својом суровошћу привлачи за екране, радио-пријемнике, странице штампе или интернет... Рејтинг гледаности терористичког догађаја расте с количином ужаса којег производи, па информационим токовима струје ројеви порука које указују на пропагандну димензију...”¹⁷. Средства Запада су и даље технолошки супериорнија, али њихови садржаји су вештачки, млитави, декадентни. Тако се у “старе (пропагандне-медијске) мешине”, по историјски легитимизираном моделу - уливају “нова вина”. И шта може бити противудар из устајалог конформизма моћној поруци: “Наши људи су жељни да умру исто толико колико су Американци жељни да живе”, наводи француски постмодерниста

16 Јевтовић З., *Масмедијски преображај тероризма и религије у глобалном поретку*, Београд 2007, стр. 97-124.

17 Исто, стр. 104.

Бодријар мото исламских милитариста, наглашавајући да се сада *све игра око смрти* - стварне, симболичке или обредно-жртвене. Симболичка моћ *a priori* добија медијски карактер јер, представљена говором и сликом, намеће артифицијалну стварност која привилегованим елитама доноси политичку и економску корист¹⁸.

Арогантна супериорност се у правилу претвара у мане. Све последице је немогуће предвидети и каналисати. Технологије, на пример, већ омогућавају да на телевизији имамо „вести у реалном времену“ (*real-time news*) - кад догађаји стижу „у комфор дневне собе истовремено док се дешавају“. Бомбардовање Београда, операција окупације Багдада, улични немири у Тунису и Каиру... Али, у пренатрпаној јавности, такви спектакли носе све више друштвених проблема. Милиони људи падају у стање *compassion-fatigue* – „замор од саосећања“ код гледалаца, што све чешће значи и расипање капитала, јер потрошач нема снаге и воље да више разазнаје „зло и злочинца“ и патњу „жртве“. Други проблем који ће за *real-time news* уочити истраживачи су „нежељене импликације за управљање кризама“, те „политичари више не могу да реагују на конфликте и кризе... пожељним ограничењима која намећу контрола, поверљивост и хладнокрвност. Они морају да се носе са ситуацијом у којој масовна публика приступа информацијама истом брзином као и политичари ... *Real-time* вести могу да натурају политичку реакцију која више одговара јавном мњењу него потребама ситуације“¹⁹.

V

Западу је увек недостајало снаге за самоконтролу. Берtrand Расел је 1923. на Лондонској школи за економију и политичке науке говорио о „нужности политичког скептицизма“, и то као услова да се савремени човек како-тако избори за некакву мерицу слободног одлучивања. Не говори се о *слободи*, него о настојању и многозначним путевима који се отварају.

„Индустријализам је створио нову потребу за светском сарадњом, али и нове могућности да једни друге повређујемо и будемо непријатељи“, каже Расел. Бити добар је пожељно, али партијски успех и политички успон се досежу *једино на осећању непријатељства* и „човек који се ослања на потребу за сарадњом је немоћан. Док образовање усмерава генерације ка новим каналима и штампа подупире мржњу, *само*

18 Исто, стр. 97-124.

19 Бригс А. и Колби П., *Увод у студије медија*, Београд 2005, стр. 286.

политика наношења штете има шансу да буде привлачна у пракси наших садашњих политичких метода“. Расел је сматрао – време које је следило дало му је за право, а наше време му је дефинитивно дало за право – да се основне друштвене улоге образовања и медија „ни у којој мери за дуги период“ неће моћи мењати и да је зато „највише чему се можемо надати, како се то мени чини, да се нужно постане политички скептик, чврсто апстинира од вере у различите атрактивне партијске програме који се с времена на време стављају пред нас“²⁰.

Скептицизам насупрот неспутаном прогресивизму делује као сушта истина, али његова привлачна моћ у масовном друштву, сувише је мала. Уследиће стање када разне друштвене групе излажу опојне програме, привлаче престрашене и незадовољне, али то неће ни унапређивати систем, нити ширити поље слобода. Напротив. „Многи сасвим разборити људи, од Х. Ц. Велса па надаље, веровали су да је последњи рат (Расел мисли на Први светски рат, прим. С.Р.) био рат за крај рата. Њихове илузије су се распршиле. Многи, исто тако разборити људи, верују да ће марксистички класни рат бити рат за крај рата. Ако се то икад буде десило и њихове илузије ће се распршити – ако ико од њих преживи. Добро-усмерена особа која верује у било који јак политички покрет само помаже опстанак тог организованог сукоба који разара нашу цивилизацију.“²¹

А шта је наша цивилизација друго него непрестано наметање боље организованих покрета онима који су губили корак и онима који су чекали шансу.

Џорџ Орвел је још у серији текстова о тоталитаризму, пропаганди и књижевности на *Би-Би-Сију* у мају и јуну 1941. сагледао дубину глобалне капиталистичке кризе констатујући да је „ово доба тоталитарне државе која не допушта и вјеројатно не може допустити појединцу било какву слободу“. Победнички поход САД после Другог светског рата обележен је поништавањем смисла за реално сагледавање „стања ствари“, па се на Орвелове и сличне опомене гледало као на „интелектуалне егзибиције“. Пропагандна кампања победника која се шири као плима од 1945, а којој је озбиљност давао „хладни рат“, учиниће да три деценије касније Џон Кенет Галбрајт „открије“ прикривеног Левијатана у „новој индустријској држави“.

20 Russel B., *Sceptical Essays*, London 1977, pp. 108.

21 Russel B., *Sceptical Essays*, Unwin paperbacks, London 1977, pp. 109.

Индустријализација свих делатности – од економије до културе – и технолошки прогрес који намеће друштву нова правила понашања створиће особену врсту тоталитаризма: „Постоји неколико битних разлика између тоталитаризма и свих ортодоксних система прошлости, било у Европи, било на Истоку. Најважније је да се ортодоксни системи прошлости нису мијењали или барем нису мијењали брзо. У средњовјековној Европи црква је диктирала што морате вјеровати, али вам је барем допуштала да задржите иста вјеровања од рођења до смрти. Није вам говорила да у једну ствар вјерујете у понедељак, а у другу у уторак... *Посебност је тоталитарне државе да контролира мисли, али да их не утврђује. Она успоставља неоспорне догме и мијења их из дана у дан.* Њој требају догме, јер јој је потребна апсолутна послушност поданика, али не може избјећи њихове промјене које су узроковане потребама политике силе. Проглашава се непогрешивом, а истодобно напада сам концепт објективне истине“²².

Пола века после Раселових упозорења, Ноам Чомски је могао да констатује да је „слободно мишљење“ постало друштвена маргиналност. Ширење информације је технолошки достигло незамисливе размере, а обезбеђена је, технолошки, тотална контрола токова информације. И више се не ради о споља наметаној манипулацији, ово је већ „веома добро вођена тоталитарна култура“ која „делује (као) производња покорности“²³.

Објашњавајући како су медији и „официјелна пропаганда“ поступили у случају свргавања Садама Хусеина, иначе дугогодишњег савезника Америке у угрожавању великог непријатеља Ирана, Чомски ће доказати да доношење таквих одлука нема никакве везе с мишљењем грађана. Тако је 1990, анкета *Вашингтон поста* и *Еј-Би-Си телевизије* показивала да грађани „отприлике 2:1“ мисле да би, ако Ирак пристаје да се повуче из Кувајта, требало одустати од насиља. Али, „људи који су то подржавали мислили су да су они једини на свету... Сасвим сигурно нико у штампи није рекао да би то била добра идеја. Наречења из Вашингтона гласила су да бисмо требали да будемо против тог ‘повезивања’, тј. дипломатије и стога су сви као крдо трчкарали по команди и сви су били против дипломатије...“ Да је администрација из Вашингтона заиста била „заинтересована за мир“, логично би било да би се „две трећине (америчке популације која

22 Орвел Џ., *Зашто пишем и други есеји*, Загреб 1977, стр. 139.

23 Чомски Н., *Контрола медија – спектакуларна достигнућа пропаганде*, Нови Сад, Београд 2009, стр. 53.

је сматрала да треба избећи убијање без потребе) вероватно попело на 98% популације“. Али, „овде имамо огроман успех пропаганде“. Систематски дезинформисани појединци постали су гаранција да је „могуће наставити с ратном политиком без противљења“²⁴.

Ако је Садам Хусеин и могао да се пропагандом представи као „монструм који хоће да покори свет“, Мануел Норијега – с којим је „урађена потпуно иста ствар“ – тек је „ситан одметник. Лош, али није одметник светске класе који се нама допадају. Он је претворен у створење веће од живота“. И – САД су наступиле „убијајући неколико стотина или можда хиљада људи враћајући власт малој белој олигразији од неких 8% становништва и постављајући војне службенике САД на власт на сваком нивоу политичког система [Панаме]“²⁵. Зашто? Зато што је то константа „тоталитарне културе“ дефинитивно утемељене почетком XX века, јер „све то није пуно другачије од *Крилове комисије* кад је прекренула пацифистичку популацију у побеснеле хистерике, који су желели да униште све што је немачко да се спасу од Шваба, који кидају удове белгијским бебама. Технике су можда софистицираније, уз телевизију и много новца који се улаже у то, али то је, ипак, прилично традиционално“²⁶.

Систем се развио до крајњих граница и његова друштвена утемељеност све је мање органска, она се просто навлачи, као „шпанска кошуља“. Вешто, са све мање насиља и крви, али без идеје о границама моћи. „Мислим да нису у питању ... једноставно дезинформације... Питање је много шире. Питање је да ли желимо да живимо у слободном друштву или под нечим што достиже форму самонаметнутог тоталитаризма.“²⁷

VI

Аналогије Лиуса Мамфорда са “здрављем друштва” Римског царства у време опадања свакако су од користи. “Они који су подигли моћ Рима били су присиљени да прошире границе Царства: њихов страх од инвазије као и њихове све веће обавезе да штите своје путове снабдевања и извора хране и сировина довеле су до сна о универзалном политичком пројекту.”²⁸ Идеја о универзалном политичком пројекту је идеја иза које се крије панична потреба очувања

24 Исто, стр. 49-51.

25 Исто, стр. 54.

26 Исто, стр. 55.

27 Исто.

28 Мамфорд Л., *Град у историји*, Загреб 1988, стр. 230.

status quo-a. Друштво без рата - друштво грађанских слобода, правде и одсуства угњетавања и терора “није никада остварено” (Мамфорд), али се јесте моћно римско друштво расточило, а у одсуству велике идеје “тисуће Римљана (је) стварало планове и уроте... подносиле добровољно изгнанство и своје дане испуњавале досадним јавним пословима... Ти римски функционери обављали су своје дужности упркос тешкоћама и досади, сећајући се у часу смрти хладних али утјешних мисли што се приписују час Зенону из Китиона, час Теренцију или Вергилију... *Човјек сам и ништа људско није ми страно*”²⁹. Таквој држави није остало ништа него да подари “грађански облик свом паразитизму” - заувек познатом *Panem at circenses*.

У “свету обмане” читав живот је претворен у спектакл, који, гледан из циркуских шатри и арена, “као и у данашњој Америци није познавао квантитативних граница”. И: “баш као што данас ‘прави живот’ за милијуне људи постоји само на телевизијском екрану, док су све непосредне манифестације живота другоразредне, помоћне и готово бесмислене, тако је и за Римљане цијели тај континуитет представа постао нешто обавезно: *Представа се мора одржати!* (...) Потребна за оваквом масовном разонодом постајала је утолико јача уколико је остали живот био испразнији. Чак је и интелектуални живот Рима, никад толико јак као у грчким градовима, одавао сличну празнину и испразност. Премда Рим није дошао дотле да уведе квизове, које телевизијски гледаоци толико воле, људи су се занимали за слична испразна питања: Колико је људи веслало на Енејиној галији? Шта је Сципион појео за доручак прије него је поразио Картажане?”³⁰ Мамфорд је ово писао почетком 1960-их кад је телевизија била далеко од “Великог брата” и поплаве распусних “ријалитија”, али је знао да је “стара хеленска култура ‘здрогавог духа у здравом тијелу углавном без духа која је служила само надраживању властитог тијела’ и живјела паразитски на властитој моћи”.

Време „ријалитија“ и „доба спектакла“ остављају последице на друштво које и свет око себе почиње да мери критеријумима *Panem at circenses*. Да изаћи из тога не само да није лако, него је и немогуће, сликовито показују невоље које је у тренутку отржежња и покушаја конверзије имао Крис Хејс пред својим „верницима“.

Хејс је, као привилеговани дописник, две деценије производио “идеолошки исправне” вести за читаоце “Њујорк

29 Исто, стр. 230.

30 Исто, стр. 233-234.

тајмса” из Централне Америке, са Блиског Истока, из Африке, са Балкана. Награђен је и Пулицеровом наградом што је то обављао за пример. Имао је име и углед кад је одлучио да своје читаоце обавести да - стварност, ипак, изгледа другачије. Наравно, то није могуће чинити на првој линији фронта у “Њујорк тајмсу”, па се Хедис одлучио да искористи друге медије у које је, по основу старе славе, имао приступ. Писао је књиге и говорио на трибинама.

Тако се 2003. обрео на Рокфорд колеџу у Илиноису. “Стајао сам пред око хиљаду гостију и говорио о рату...” Повод је била његова књига *War is a Force That Gives Us Meaning*, “оштра критика империје и рата... Био је ветровит дан”. А Хедис обучен у пригодну црну одежду, говорио је да је “убијање, или бар најгоре од тога, окончано у Ираку. Али, треба бити спреман на то да ће крв - и њихова и наша - наставити да се пролива... У свему овом ми смо постали парије, тирани према слабијима од нас... и постали смо веома изоловани”. Говорио је о сукобу Америке с муслиманима, који чине петину светске популације и напомињао је да већина њих нису Арапи. “Бес, у свету у коме готово педесет одсто планете преживљава са мање од два долара дневно, усмерен је на нас... Тероризам ће постати начин живота.

У том тренутку гомила, незадовољна и љута, почиње да протестује. Зачуо се повик: Не!”³¹

Хедис им је онда вешто подметнуо “архинепријатеље” Владимира Путина и Аријела Шарона, да би им објаснио да “они”, Американци, не треба да буду као ова двојица. “Модерна западна цивилизација може уништити себе, упозорава теолог Рајнхолд Нејбор, зато што погрешно употребљава технологију као кључно добро”, цитирао им је мудру опомену пре него што се осврнуо на израелску окупацију територија у Палестини и бруталне и корумпиране режиме америчке савезнике на Блиском истоку...

“Сад се већ чуо хор звиждука и повика.”

Он је наставио да говори о ризику кад сила изгуби везу с реалношћу...

“Где си ти био 11. септембра, викао је мушкарац из гомиле.

Страх производи окрутност, говорио сам. Окрутност је болесна и гура нас у парализу.

Бука и претња биле су све јаче.

Ко жели да слуша ово блебетало?, викао је неко.

31 Hedges C., *Death of the Liberal Class*, Toronto 2010, pp.127-128.

У центру Дантеовог пакла, настављао сам...³²

Говор није потрајао још дуго. Гомила је постајала све нестрпљивија. Једна жена је викала: *Good bless America!* Хеџису је искључен микрофон, са бине га је одвело обезбеђење...

Локалне новине *Rockford Registrar Star* су сутрадан објавиле “Говорник растурио свечаност дипломаца”. У “Њујорк тајмсу” су били бесни. “Позван сам у Тајмсову зграду од помоћника уредника Била Смита и дата ми је писмена опомена због ‘јавног наступа који може подрити поверење у непристрасност новина’. Процедура по правилима Новинског удружења Њујорка подразумева да ако опет будем говорио о рату могу бити отпуштен.”³³ Суочен са реалношћу, Крис Хеџис, који себе и сличне доживљава као последње остатке некад велике либералне класе у Америци закључује да су се медији утопили у истоветно медиокритетство, корпоративизам и каријеризам, као и сви остали традиционални носиоци америчке либералне идеје – универзитет, синдикати, уметност, Демократска партија и религијске институције. „Медији, као и универзитет, држе се погрешне идеје о непристрасности и објективности којом, у ствари, маскирају своју везу с моћи. Они утврђују апсурдну идеју да су знање и разумевање ексклузивно достижни кроз визионарство и да сви треба да будемо пуки посматрачи живота.”³⁴

Јавност је окована „медиокритетством, корпоративизмом и каријеризмом”, али Крис Хеџис, као и већина оних с којим он дели идеју о „смрти либералне класе” нема никаву јасну идеју о могућем решењу. „Као самосвојна и морална бића, ми можемо постојати кроз мале, понекад прикривене чинове пркоса. Пркос, наша способност да кажемо *не*, је оно што масовна култура и масовна пропаганда настоје да искорене. Онолико дуго колико желимо да се опиремо тим силама, имаћемо шансу, ако не за нас онда у најмању руку за оне који долазе после нас. Онолико дуго колико се будемо опирали, постојаћемо. Али, сада је то једина могућа победа.”³⁵ Ова „умереност”, која подсећа на дезоријентисаног Човека из подземља Достојевског, можда је довољна за „мртвог либерала”, али је мало за друштво у овако дубокој кризи.

32 Исто, стр. 129.

33 Исто, стр. 130.

34 Исто, стр. 131.

35 Исто, стр. 217.

VII

Има времена кад се локал-конформизам масама укаже као ослобођење, посебно ако се људско биће постави да бира између живота у беспризорном сиромаштву (две милијарде становника Земље живи од 1 долара дневно) и изазова потрошачког друштва. Појединцу у маси пред том реалношћу несврховито је подметати „бригу за човечанство“, „да су сви људи браћа“ и да је стабилност система (и великих) толико непроцењива да се увек ваља сетити „ефекта лептира“ Едварда Лоренса који је проучавајући корелацију хаоса и реда дошао до закључка „како мале варијације могу да утичу на огромне и комплексне системе“, па је то сликовито описивао како трептај крила лептира у Амазону, ако погоди тренутак, може произвести торнадо у Тексасу.

А чињенице могу личити на мрачност неба пред олују. “Данас најбогатијих 1% светске популације контролише 40% светског богатства, најбогатијих 10% управља 85 светског богатства, док доњих 50% располаже са свега 1% свеукупног светског богатства. Ако је неолиберална политика довела до погоршања (и у многим случајевима стагнације и опадања) стопе економског раста, онда убрзано нагомилавање богатства у цевовима богатих појединаца и држава није нешто што се могло догодити једино примањем *оно мало вишка* који приспева од умањеног раста привреде. Извесније је да је толика количина богатства стечена управо *узимањем* од сиромашних.”³⁶

Ове чињенице добијају на јасноћи кад се томе дода да се „готово сва средства стечена услед опоравка од кризе у Сједињеним Државама уплаћују на рачуне 1% најбогатијих”. А за илустрацију ризика од „лептировог ефекта” у планетарним реалцијама може послужити чињеница „како су мултинационалне корпорације буквално отеле 11,712 долара само од Африке од 1970. године. Путем повољних трансферних цена и других облика неплаћања пореских обавеза”³⁷. Каква се стабилност може очекивати у свету који те самоубилачке диспропорције, све убрзаније, чини све грандиознијим.

Основно питање данас је: докле је стигао касни капитализам? Јер Орвелова мисао да у капитализму реално “нема простора за било који људски однос; он нема права сем оног да

36 Хикел Ц., Кратка историја неолиберализма (и како би се иста могла исправити), *Златна греда бр. 133/134*, Нови Сад 2012.

37 Исто.

увек мора да се прави профит”³⁸ никад није била реалнија. У мање познатом есеју објављеном у њузлетеру *Left News*, британског *Left Book Club*-а,³⁹ Орвел је писао: ”Пре само једног века шестогодишња деца су радила до смрти у рудницама и у индустрији памука... То није било ништа суровије од шпанске инквизиције, али је било нехуманије, јер онај ко тера децу да до смрти раде мисли о њима као о алаткама, док је шпански инквизитор мислио о њима као о душама. У складу с капиталистичком етиком апсолутно нема ничег погрешног у избацивању човека да липше после 40 година службе, напротив, то може звучати бизнисменски као неопходно смањење трошкова што је део обавезе према својим акционарима. Истина је да се капитализам припитомљује, мења и развија извесне врлине... али ја мислим да би морало да се узима да је он ђаволске природе и да ће увек резултат тога бити изопачавање људског живота у извесним правцима”⁴⁰.

Додаћемо овоме и најсажетију Мамфордову повест опадања Великог Рима. Наиме, Патополис (град болести) „претворио се у Психопатополис, с Нероном и Калигулом као апсолутним властодршцима. Тај се Патополис није више могао спасити, чак и кад се претворио у Тиранополис: никаква чврста рука и никаква тиранија нису више могле очувати његову сигурност и континуитет. Сама навика као покретачка сила и инерција маса повећала је брзину тог кретања према доле. *Sauve qui peut!* Преостао је још само један стадиј у развоју града, а он је убрзо наступио: Некрополис, град мртвих”⁴¹.

Ово није закључак. Више предлог за размишљање. Нема сумње да је Мамфорда, док је ово писао, више занимала судбина Америке него истина о старом Риму.

38 Orwell G., *Will Freedom Die With Capitalism?*, Left News, London 1941. pp. 1682-5.

39 Основан 1936. као једна од ”главних левичарских институција” за ”обнову и едуковање британске левнице”. Више на: (wikipedia.org): *Will Freedom Die With Capitalism?* (Хоће ли слобода умрети с капитализмом?)

40 Исто.

41 Мамфорд Л., *Град у хисторију*, Загреб 1988, стр. 236.

ЛИТЕРАТУРА:

Бал Ф., *Моћ медија*, Клио, Београд 1997.

Barstow D., Message Machine – Behind Military Analysts, the Pentagon's Hidden Hand, *New York Times*, 2008.

Бригс А. и Колби П., *Увод у студије медија*, Београд 2005.

Чомски Н., *Контрола медија – спектакуларна достигнућа пропаганде*, Нови Сад, Београд 2009.

Ellul J., *Propaganda, The Formation of Men's Attitudes*, Vintage books Edition, New York 1965.

Ewen S., *PR! A social history of Spin*, New York 1967.

Галбрајт Ј. К., *Нова индустријска држава*, Загреб 1970.

Gray J., A Point of View: The revolution of capitalism, *BBC News Magazine*, London 2011.

Hedges C., *Death of the Liberal Class*, Alfred A. Knopf, Canada Toronto 2010.

Хикел Џ., Кратка историја неолиберализма (и како би се иста могла исправити), *Златна греда* бр. 133/134, Нови Сад 2012.

Хобсбаум Е., *Доба екстрема – Историја кратког Двадесетог века 1914-1991*, Београд 2002.

Јевтовић З., Масмедијски преображај тероризма и религије у глобалном поретку, *Политикологија религије* бр.1, Београд 2007.

Ками А., *Морал и политика*, Београд 2004.

Маркс К. и Енгелс Ф., *Комунистички манифест*, Београд 1945.

Маршал Т., *Игра сенки*, Београд 2002.

Мамфорд Л., *Град у историји*, Загреб 1988.

Orwell G., *Will Freedom Die With Capitalism?*, Left News, London 1941.

Орвел Џ., *За што пишем и други есеји*, Напријед, Загреб 1977.

Рељић С., *Одумирање слободних медија*, Београд 2011.

Roth R., There was no "Tiananmen Square Massacre", CBS News, 2009 www.cbsnews.com/8301-503543_162-5061672-503543.html/

РТС, Војска није пуцала на Тејнанмену, сајт www.rts.rs, 04. јун 2011.

Russel B., *Sceptical Essays*, Unwin paperbacks, London 1977.

Стошић А., *Никола и Елена Чаушеску: 20 година од револуције*, Београд: Б-92 ВИП блог, 2009 www.blog.b92.net/text/13724/Nicolae-i-Elena-Ceausescu%3A-20-godina-od-revolucije/ komentar Sepulturero

Timisoare Massacre, Iconic Photos, 30. avgust 2010, www.iconicphotos.worldpress.com/2010/08/30/timisoare-massacre/

Валерштај И., *После либерализма*, Београд 2005.

Волерстин И., *Утопистика или Историјски избори двадесет првог века*, Београд 2000.

Slobodan Reljić

University of Belgrade, Faculty of Philosophy -
Sociology Department, Belgrade

MEDIA – ARTILLERY OF GLOBALIZATION

HOW TO LIVE IN A TOTALITARIAN CULTURE THAT ACTS AS AN OBEDIENCE MANUFACTURE

Abstract

Globalization of the world economy and imposing of the global society have created a gap between the rich and the poor that is unprecedented in history. This disproportion makes “late capitalism” very unstable and becomes a cause of possible major social changes. Western Global media are standing in the first line of defense of the so created new world order. The media industry is part of a robust propaganda machinery that creates excuses for the current state of affairs, but takes part in preparing wars and leading military operations against those who endanger the status quo.

Key words: *late capitalism, spectacle, experts, terrorists, real-time news, totalitarianism*